

σφαλίσει τὸν ὑπέρτατον «ὑπαρχτικό λόγο» καὶ νὰ τοὺς τοποθετήσῃ μέσα στὴν πρωτοπορία τῆς πολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Ἔγινεν αὐτό; Ἐδῶ διατυπώνεται ἡ κατηγορία, πῶς οἱ ἀνθρωπιστικὲς σπουδές, ὅπως καλλιεργήθηκαν στὸν τόπο μας τοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνες, ὅχι μόνο δὲν ἔφεραν τοῦτα τ' ἀποτελέσματα, παρὰ ἔγιναν ἔμπόδιο στὴν προκοπὴ τοῦ λαοῦ μας, τοῦ θόλωσαν τὸ νοῦ, τοῦ παράλυσαν τὴ δημιουργικὴ δύναμη, τὸν παραπλάνησαν νὰ κυνηγάει σκιὰς ἀπιαστες καὶ εἰδῶλα κενὰ καὶ τὸν ὀδήγησαν σὲ ξεπεσμό καὶ παρὰ λίγο σὲ χαμό. Ποῦ εἶν' ἡ ἀλήθεια; Καὶ γιατί ἔγινε ὅ,τι ἔγινε;

15. Εἶναι ἀναμφισβήτητο, πῶς τὸ δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἄρχισε μιὰ ἀναγέννηση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα, ποὺ συνεχίζει κάποιες προσπάθειες, ποὺ ἔγιναν καὶ ἀπὸ πρωύτερα, προπάντων τὸν καιρὸ τοῦ πατριάρχη Κύριλλου τοῦ Λούκαρη. Σιγὰ σιγὰ πληθαίνουν τ' ἀνώτερα σκολεῖα, ποὺ εἶχανε προορισμὸ νὰ μορφώνουνε τοὺς ἀνώτερους κληρικούς, τοὺς προεστούς, προπάντων τοὺς ἀνώτερους ὑπάλληλους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, γραμματικούς πασάδων καὶ ἡγεμόνων στὶς παραδουνάβιες χῶρες, δασκάλους, γιατρούς. Ἐχτὸς ἀπὸ τὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολῆ στὸ Φανάρι τῆς Πόλης βλέπουμε νὰ ἰδρύνονται μὲ διάφορα ὀνόματα (Ἀκαδημίες, Λύκεια, Φροντιστήρια, Μουσεῖα, Ἑλληνομουσεῖα, Γυμνάσια) σκολεῖα, ποὺ παρέχουνε μόρφωση ἀντίστοιχη πρὸς τὴ σημερινὴ γυμνασιακὴ καὶ ἀκόμη καὶ πανεπιστημιακὴ, στὴ Θεσσαλονίκη, στὰ Γιάννενα, στὴν Πάτμο, στὴ Δημητσάνα, στὴ Σμύρνη, στὴ Βέρροια, στὴν Τραπεζοῦντα, στὴ Χιό, στὸ Βουκουρέστι, στὴν Ἀδριανούπολη, στὴν Κοζάνη, στὴν Ἀθήνα, στὸν Τύρναβο, στὸ Πήλιο, στὶς Κυδωνίες κι ἄλλοῦ. Ἐν' ἄπλωμα σημαντικὸ τῆς παιδείας, μιὰ γενικότερη δίψα γι' ἀνώτερη μόρφωση παρουσιάζεται σ' ὅλα τὰ κέντρα, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνεβαίνει καὶ παίρνει δύναμη οἰκονομικὴ, κοινωνικὴ καὶ ἀκόμη καὶ πολιτικὴ.

Ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο καὶ τὰ μέσα αὐτῆς τῆς παιδείας; Δυὸ βασικὲς ροπὲς ἀνταγωνίζονται καὶ προσπαθοῦν νὰ κυριαρχήσουν. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ βυζαντινοχριστιανικὴ παράδοση, ποὺ ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στὴ δυτικὴ μεσαιωνικὴ παράδοση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀρχαῖστικὴ γλῶσσα, ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, καὶ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα κείμενα, ὅσα προσαρμόζονται στὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας,

δσα χρησιμεύουνε για την άσκηση στη γραμματική και τη ρητορική και δσα παρέχουνε τὰ στοιχεῖα ἀπὸ κείνη τὴ λογική, φιλοσοφική και φυσιογνωστική μόρφωση, πὸ καθιέρωσε προπάντων ὁ μεσαιωνικός ἀριστοτελισμός. Ἡ ροπή τούτη εἶναι ἀπόλυτα συντηρητική και τυπολατρική. Μέθοδος για τὴ διδασκαλία εἶναι ἡ «ψυχαγωγία», μηχανική ἀπόδοση με ἄλλες λέξεις συνώνυμες ἢ δῆθεν ἐρμηνευτικές στο ἀρχαῖο κείμενο λέξη με λέξη, φράση με φράση, και τὰ «καλὰ γραμματικά», προσπάθεια νὰ συστηματοποιοῦνται τὰ γλωσσικά φαινόμενα σύμφωνα με τὴ γραμματική τοῦ Λάσκαρη ἢ τοῦ Γαζῆ, ὅπου ἀποστηθίζονται οἱ κανόνες τους. Τέλος ἀπομνημονεύουν ἀπὸ τὰ κείμενα γνωμικά και ἀποφθέγματα και κάνουνε ρητορικά γυμνάσματα στὴν ἀρχαϊστική γλῶσσα.

Και τέρμα σ' ὅλη τούτη τὴν προσπάθεια εἶναι ν' ἀποχτήσουν οἱ μαθητὲς κάποιαν εἰδολογικὴν ἱκανότητα για νὰ χρησιμοποιοῦν ὅσο μπορεῖ ἀρχαϊστικότερη και πιὸ ἀκατανόητη γλῶσσα και νὰ μορφώσουνε μιὰ κοσμοθεωρητικὴν ἀποψηὴν ὀλότελα στατική και συντηρητική, και νὰ μισοῦν κάθε τι νέο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὴ δυτικοευρωπαϊκὴν ἀναγέννηση, ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ Μεταρρύθμιση, ἀπὸ τὴ νεώτερη φιλοσοφία και ἀπὸ τὴ νεώτερη ἐπιστήμη δημιουργεῖ μιὰ δεύτερη ροπή, πὸ ἔχει δυὸ κυριότερα χαρακτηριστικά : α) Ν' ἀπλωθεῖ ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων στὰ ἔργα ἐκεῖνα τῆς λογοτεχνίας, πὸ ἀναγνωρίζονται σὰν «κλασικά», σὰν τέλεια πρότυπα, πὸ ἀντιπροσωπεύουνε τίς ἀξίες τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἀδιάφορο ἂν προσαρμόζονται στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, και νὰ γίνεῖ προσπάθεια νὰ κατανοηθεῖ τὸ περιεχόμενό τους, ἢ οὐσία τους, τὸ «πνεῦμα» τους. β) Νὰ στραφεῖ ἡ σπουδὴ και πρὸς τὰ μαθηματικά και τίς νεώτερες φυσικὲς ἐπιστήμες, ἀνεξάρτητ' ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸν ἀριστοτελισμό, νὰ χειραφετηθεῖ ὁ νους με τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση για νὰ γίνεῖ ἱκανὸς νὰ προχωρεῖ στὴν κατάκτηση τοῦ ὕλικου κόσμου.

Ἡ δεύτερη τούτη ροπή ἔρχεται σὲ σύγκρουση με τὴν πρώτη. Ἡ ἀπώτερη κοινωνικὴ ἀφετηρία για τὴν καθεμιὰ εἶναι διαφορετική. Ἡ πρώτη πηγάζει ἀπὸ τὸ ἀνώτερο ἱερατεῖο, τοὺς Φαναριῶτες, τοὺς προεστούς. Ἡ δεύτερη ἀπὸ τὰ ἀστικά στρώματα, τοὺς ἔμπορους, τοὺς ναυτικούς, τοὺς βιοτέχνες. Οἱ «μεγάλοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους» οἱ περισσότεροι εἶν' ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν πρώτη ροπή, λιγότεροι ἀπὸ τὴν δεύτερη. Μερικοὶ παρουσιάζουν ἕνα περίεργο

άμάλγαμα και από τις δυό, όπως λ. χ. ο Εὐγένιος Βούλγαρης.

Ἄν θελήσουμε νὰ γνωρίσουμε δυὸ ἀντιπροσωπευτικούς τύπους γιὰ τὴν καθεμιά, θὰ μπορούσαμε νὰ πάρουμε γιὰ τὴν πρώτη τὸ Νεόφυτο Δούκα, γιὰ τὴ δεύτερη τὸν Ἄδαμάντιο Κοραῆ.

Ὁ Κοραῆς εἶναι ποτισμένος ἀπὸ τὸν «ἀνθρωπισμὸ» καὶ τὸ «διαφωτισμὸ», ὅπως διαμορφώθηκε στὴ Γαλλία στὸ δέκατον ὄγδον αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάσταση. Εἶναι ὁ διαφωτισμένος ἀστὸς, ἕνας Ιακωβίνος ἑλληνικοῦ τύπου. Νηφάλιος στοχαστής, θετικὸς καθοδηγητής, ποὺ ἀναψηλαφάει τὶς πραγματικότητες, προσπαθεῖ ν' ἀνοίξει στὸ δουλωμένο «Γένος» τὸ δρόμο τῆς προκοπῆς μέσα στὶς δυνατότητες τοῦ καιροῦ του. Ἡ ἀρχαιότητα τοῦ χρησιμεύει γιὰ παράδειγμα, τὸν ἐμπνέει, μὰ δὲν τὸν θαμπώνει. Δὲ γίνεται λάτρης τοῦ τύπου. Προσπαθεῖ νὰ συλλάβει τὴν οὐσία καὶ νὰ πάρει ὅ,τι τοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ διαμορφώσει ἕναν τύπο βιώσιμο ἐθνικῆς ζωῆς, ποὺ χωρὶς νὰ σπάσει ἀπὸτομα τὴν παράδοση καὶ χωρὶς συνάμα νὰ χάσει τὴν ἐπαφή του πρὸς τὶς ζωντανὲς δημιουργικὲς δυνάμεις τοῦ λαοῦ, θὰ μπορούσε νὰ σταθεῖ καὶ νὰ προκόψει.

Ὁ Δούκας εἶναι ὁ συνεχιστὴς τῆς βυζαντινοχριστιανικῆς παράδοσης καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ φορμαλισμοῦ σ' ὄλο τὸ πλάτος. Ἀρχαῖσθης, λάτρης τοῦ τύπου, συντηρητικὸς, πισωδρομικὸς. Δὲ βλέπει καθόλου τὴ ζωὴ. Κλεισμένος μέσα στὸ κουβούκλι του, καταφρονεῖ τὸ σήμερα, γιὰτὶ εἶναι χυδαῖο καὶ ξεπεσμένο. Ἀτενίζει μὲ θάμπος κι ἔκσταση, σὰν ἕνα χρυσωμένο σύννεφο, τὴν ἀρχαιότητα, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ πάρει ἀπ' αὐτὴν καμιὰν ἀξία βιώσιμη μέσα στὸ σήμερα. Ἀπὸ μιὰ τέτια στάση δὲν μπορεῖ νὰ βγεῖ τίποτα.

Κοντὰ ὅμως στὶς δυὸ ἐκεῖνες ροπὲς ἀγγίζει μερικὲς διάνοιες καὶ μιὰ τρίτη ζωογόνα πνοή, ποὺ ἔρχεται ἄμεσα ἀπὸ τὴ ζωντανὴ λαϊκὴ παράδοση, τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ τὶς μορφοπλαστικὲς δυναμικότητές του. Μὰ ἡ πνοὴ τούτη δὲν κατορθώνει νὰ βρεῖ τὴν πόρτα τοῦ σκοτεινοῦ καὶ νὰ σκορπίσει μέσα κεῖ τὴ δροσιά της. Λιγοστοὶ δασκάλοι τὴν ἐνίωσαν. Ἀντιπροσωπευτικὸς τῆς τύπος ὁ Βηλαρᾶς.

Ἀπὸ τὶς δυὸ λοιπὸν ροπὲς, ποὺ ἀνταγωνίστηκαν μέσα στὴν ἑλληνικὴ διανόηση, γύρω ἀπὸ τὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς καὶ τὸ σκολεῖο τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὑπερίσχυσε κὶ ἐπι-

κράτησεν ἢ φορμαλιστική. Τ' ἀναγεννητικὰ στοιχεῖα σιγὰ σιγὰ ξεφυλίστηκαν. Ἡ παιδεία βέβαια ἀπλώθηκε, μὰ ἡ οὐσιαστικὴ ἀναγέννησις, ἡ δημιουργικὴ στροφὴ πρὸς τὸν ἀρχαῖο κόσμον, ἡ σύνθεσις μὲ τὶς νέες προχωρητικὰς δυνάμεις δὲν κατορθώθηκε. Γιατὶ οἱ κοινωνικὲς κινητήριες δυνάμεις, ποὺ θὰ εἶτανε φορεῖς τῆς ἀναγέννησις, κατατρίφτηκαν μέσα στὸ φοβερὸν ἀγῶνα ἀπέναντι στὸν ξένο κατακτητὴ, ἔχασαν τὰ οἰκονομικά τους στηρίγματα, ἀναγκάστηκαν νὰ συμμαχήσουνε μὲ τὴ συντηρητικὴν ὀλιγαρχία καὶ τὴ μεσαιωνικὴ παράδοσις, ποὺ ἔπρεπε ν' ἀπωθήσουν, καὶ ὑποχώρησαν. Μὲ τὴν ἡρωϊκὴν μὰ καὶ τόσο σκληρὴν κι ἐξαντλητικὴν πάλη τοῦ 1821 ἀπολυτρώθηκεν ἀπὸ τὸν ξένο κατακτητὴ ἓνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸ δουλωμένο Γένος, μὲ παράλυτη τὴν οἰκονομικὴν ζωὴ πάνω στὴν ἐρειπωμένη χώρα, δίχως ἀστικὰ κέντρα, μὲ ἀναρχία πολιτικὴ καὶ ἀδυναμία τοῦ λαοῦ νὰ ἐπιχειρήσει μιὰν ὀργανωτικὴν ἐποικοδόμησις, ἀληθινὰ ἀπολυτρωτικὴ. Ὁ ὑπόλοιπος Ἑλληνισμός, ποὺ ἔμεινε σκλαβωμένος, χτυπημένος καὶ ἀπορφανισμένος ὕστερ' ἀπὸ τὴν αἰμορραγία καὶ τὸν ἄγριο διωγμὸ, ἔχει γιὰ μόνον τοῦ καταφύγιον νὰ συγκεντρωθεῖ γύρω ἀπὸ τὴν παλιά του δοκιμασμένη ἡγεσία, ποὺ ἤξερε τὸ δρόμον τοῦ συμβιβασμοῦ πρὸς τὸν τύραννον καὶ μποροῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ σωτηρία. Τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τὸ φανάρι συγκεντρώνει τώρα πάλι κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ ὄλου τὸ δουλωμένο Γένος.

Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ποὺ ξύπνησε καὶ ἀτσαλώθηκε μέσα στὸν ἀγῶνα, ἀναζητᾷ στηρίγματα γιὰ νὰ κρατηθεῖ ζωντανή. Στὴν ἀναζήτησιν ὅμως αὐτὴ, μὴν ἔχοντας πίσω της δυνατὰς παρορμητικὰς, ὕλικὰς κινητήριες δυνάμεις, προσκολλιέται στὴν παρασιτικὴν ὀλιγαρχία καὶ τὴν πνευματικὴν ἡγεσία της. Καὶ αὐτὴ τῆς ὑψώνει ἓνα ἰδανικὸ ἀνεδαφικόν, τὴν ἀνάστασις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Καὶ μέσο γιὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴ τὴν ἀπλὴ μίμησις τῆς ἐξωτερικῆς φόρμας.

Ὁ στεῖρος ἀρχαϊσμός, ἡ φορμαλιστικὴ προγονολατρεία, ποὺ κυριάρχησε σ' ὄλον τὸ Γένος, λυτρωμένο καὶ ἀλύτρωτο, γιὰ ὀγδόντα τόσα χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὸ 21, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς λαϊκῆς ἀδυναμίας. Ἀνάστασις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, βυζαντινοχριστιανικὴ παράδοσις καὶ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, δηλαδὴ πολιτικὴ ἀνασυγκρότησις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, εἶτανε τὸ παράδοξον ἰδεολογικὸν τρίπτυχον τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ δέ-

κατον ἕνατον αἰῶνα. Κάτω ἀπὸ τὴ γοητευτικὴν ἀχτινοβολία τοῦ κρυβόντανε τὰ συμφέροντα τῆς κοινωνικῆς ἡγεσίας καὶ οἱ ἀνησυχίες, οἱ κενές ἐλπίδες καὶ τὰ ὄνειροπολήματα τῆς λαϊκῆς ἀδυναμίας.

Ἐτοῦτο τὸ ἰδεολογικὸ τρίπτυχο νὰ κρατήσουνε ζωντανό, νὰ τοῦ δώσουνε περιεχόμενο καὶ νὰ βοηθήσουνε τὴν πραγμάτωσιν τοῦ εἶχανε γιὰ σκοπὸ τους καὶ οἱ ἀνθρωπιστικὲς σπουδές στὴν Ἑλλάδα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράδοξο, πῶς ὁ ἀπόλυτος ἐτοῦτος ἰδεολογικὸς ἀνεδαφισμὸς κατάντησε νὰ φέρει τίς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές στὴν Ἑλλάδα στὴν τροχιά τοῦ πιὸ στείρου φορμαλισμοῦ.

Εἶναι νὰ σκίζετε ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, πῶς ἡ πνευματικὴ ἡγεσία ἑνὸς λαοῦ ἔξυπνου σάν τὸν ἐλληνικὸ ἔφτασε στὸ ἀπροσμέτρητα γελοῖο καὶ συνάμα τραγικὸ κατάντημα τοῦ νεοελληνικοῦ ἀρχαϊσμοῦ, ποὺ ταλαιπώρησε τὸ λαὸ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα καὶ τὸν ταλαιπωρεῖ ἀκόμα. Ὁ ἀττικισμὸς ξαναγεννήθηκε. Δὲν ἐπρόκειτο πιά νὰ διορθώσουμε τὴ «χαλασμένη» καὶ «χυδαία» μας γλῶσσα. Ἐπρόκειτο νὰ τὴν παρατήσουμ' ὀλότελα καὶ νὰ «γράφουμε» καὶ νὰ «μιλάμε» σάν τοὺς Ἀθηναίους τοῦ Ε' καὶ τοῦ Δ' αἰῶνα. Ὅλη ἡ διάμεση ἱστορία μας, ὅλα τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα δυὸ χιλιάδων χρόνων ἐσβήνονταν. Γράφοντας καὶ μιλώντας «ἀττικά» θὰ βλέπαμεν ἀμέσως ἀνάμεσὸ μας νὰ ξεφυτρώνουνε Πλάτωνες, Αἰσχύλοι, Σοφοκλήδες.

Πῶς τώρα τὸ ἰδανικὸ τοῦτο τῆς αὐτούσιας ἀνάστασης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας συμβιβαζότανε στὰ κεφάλια τῶν δασκάλων ἐκείνων μὲ τὸ Χριστιανισμό, τὸ Βυζαντινισμό, τὴν ἀνάσταση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, εἶναι κάτι ποὺ ἀποδείχνει πόσο ἐξωτερικὰ, ἐπιφανειακὰ καὶ ἐπιπόλαια τὰ ἔπαιρναν ὅλα τοῦτα τὰ ἰδανικὰ καὶ πῶς ἐπρόκειταν οὐσιαστικὰ γιὰ μιὰ λογοκοπία παραπλανητικὴ τοῦ λαοῦ καὶ τίποτ' ἄλλο. Ἄν ὑπαρξάν ποτὲ δασκάλοι, ποὺ πίστεψαν ἀληθινὰ σ' ὅλα τοῦτα μαζί τὰ ἰδανικὰ, τόσο τὸ χειρότερο γιὰ τὴ διανοητικότητά τους.

Τὸ στεῖρο τυπολατρικὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ ἀποκορυφώνεται μὲ τὸν Κοντισμὸ στὰ τέλη τοῦ δέκατου ἕνατου αἰῶνα. Τότες ὁ Φίλιππος Ἰωάννου μεταφράζει τὰ δημοτικὰ τραγούδια στὴν ὁμηρικὴ γλῶσσα!

Ὡστόσο σιγὰ σιγὰ ὀργανώνεται ἡ οἰκονομία καὶ ἡ πολιτικὴ διοίκηση. Ἐμπορευματικὴ καὶ χρηματιστικὴ οἰκονο-

μία, βιοτεχνία και μικρή βιομηχανία, ναυτιλία και μεταφορές γενικά κινητοποιούν άργα, μὰ σταθερά, τις παραγωγικές δυνάμεις του τόπου. Ὁ πληθυσμὸς μεγαλώνει, προσθέτουνται νέες ἐπαρχίες στο κράτος. Ἡ μετανάστευση και ὁ ἀποικισμὸς στο ἐξωτερικό, οἱ κοινότητες του ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ δυναμώνουνε τὸ κέντρο και ὕλικά και πνευματικά. Κάτω μάλιστα ἀπὸ τὴ χαλαρωμένη τουρκική φεουδαρχία, πρὸ βρισκότανε σ' ἀποσύνθεση ὄλο τὸ δέκατον ἕνατον αἰῶνα, οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουνε στὰ χέρια τους μεγάλην οικονομική δύναμη και πρωτοστατοῦν στην οικονομική ζωὴ σ' ὄλα τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα τῆς Τουρκίας.

Παράλληλα πρὸς αὐτὴ τὴν οικονομικήν ἀνάπτυξη ἀρχίζει νὰ παρουσιάζεται και μιὰν ἀντίστοιχη πνευματική ἀνησυχία. Ἀρχίζει νὰ γίνετ' αἰσθητὴ ἡ στειρότητα του ἀρχαϊστικοῦ ἰδανικοῦ. Ἀρχίζουν οἱ «λόγιοι» νὰ ὑποψιάζονται τὴν ἀποκοπὴ τους ἀπὸ τις ζωντανές πηγές τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὸ λαό. Ποιητές, κριτικοί, φιλόλογοι συναισθάνουνται τὸν ἀποπνιγμὸ τῆς πνευματικῆς ζωῆς μέσα στο γλωσσικὸ φορμαλισμὸ.

Ὁ Δημήτρης Βερναρδάκης ὑψώνεται ἀντίμαχος του «ψευδατικισμοῦ». Οἱ πρόλογοι του Βερναρδάκη στις τραγωδίες του Εὐριπίδη ἀντιπροσωπεύουνε μιὰν ἀντίληψη γιὰ τις ἀνθρωπιστικές σπουδές πολὺ διαφορετικὴν ἀπὸ τὸ «Λόγιο Ἑρμῆ» του Κόντου και τις γλωσσικές και γραμματικές ἔρευνές του. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸ ἂν οἱ λεξιλογικές και γραμματικές παρατηρήσεις του Κόντου εἶναι φιλολογικά σωστές. Πρόκειται γιὰ τὸ πνεῦμα, πὸ τις διέπει, και τὴν ἀντίληψη του κλασικισμοῦ, πὸ ἐκπροσωποῦν. Ὁ Κόντος εἶναι ὁ συνεχιστὴς τῆς ροπῆς του Νεόφυτου Δούκα, ὁ Βερναρδάκης συνεχιστὴς τῆς ροπῆς του Κοραῆ.

Ἀπὸ τὰ 1880 κι ἔπειτα γλυκοχαράζει μιὰ καινούργια πνευματικὴ ἀναγέννηση, πὸ ξεπερνάει γρήγορα και σπάει τὰ πλαίσια του νεοελληνικοῦ ἀρχαϊσμοῦ. Τώρα φουσκώνει τὸ τρίτο ἐκεῖνο ρέμα, πὸ εἶχεν ἀναφανεῖ και γύρω στὰ 1800, μὰ εἶχε μείνει στο περιθώριο. Ὁ δημοτικισμὸς ὑψώνει τὴ σημαία του. Και ὁ Ψυχάρης μὲ τὸ «Ταξίδι» του σαλπίζει τὴ γλωσσικὴν ἐπανάσταση και τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀντιστροφὴ στην τοποθέτησή μας ἀπέναντι στον ἀρχαῖο κόσμο. Ὁ δημοτικισμὸς κατηγορήθηκε σὰν ἀπαρνητὴς τῆς κλασικῆς παράδοσης. Κατηγορήθηκε, πὸς θέλει νὰ

σπάσει τὴ σχέση μας πρὸς τὸ «ἔνδοξο παρελθόν», νὰ συν-
 τρίψει τὴν ἔθνικὴ συνείδηση καὶ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα τῶν
 Ἑλλήνων.

Αὐτὸ ἀποδείχτηκεν ἀπὸ τὰ πράγματα μιὰ τεράστια πλά-
 νη καὶ συνειδητὸ ψέμα.

Ὁ δημοτικισμὸς ἀπεναντίας ἐκπροσωπεῖ μιὰν ἀναγέν-
 νηση καὶ στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές, τὴν πραγματικὴν
 ἀναγέννηση, τὸ δημιουργικὸ ξαναζωντάνεμα τῶν ἀξιῶν
 τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν ὀργανικὴ σύνθεση τῆς ἀναβίωσης
 μὲ τὴν ἐπιβίωση τῶν ἀξιῶν αὐτῶν, ποὺ ἐπιζοῦνε μέσα στὴ
 ζωντανὴ λαϊκὴ παράδοση, στὴ γλῶσσα, στὰ ἔθνη, τὰ ἔθιμα,
 τὰ παραμῦθια, τοὺς θρύλους, τὶς παροιμίαι, τὰ τραγούδια,
 τὴ μουσικὴ, τὴν καλλιτεχνικὴ βιοτεχνία τοῦ λαοῦ μας καὶ
 στὴ λαϊκὴ κοσμοθεωρία καὶ βιοθεωρία. Ὁ δημοτικισμὸς πε-
 τυχαίνει ἴσα ἴσα ἐκεῖνο, ποὺ εἶταν ἀδύνατο νὰ πετύχει ὁ
 ἀρχαϊσμὸς καὶ ὁ καθαρευουσιανισμὸς, ὁ τυπολατρικὸς
 φορμαλισμὸς, ἡ κεχηναία προγονολατρεία. Ὁ δημοτικι-
 σμὸς πετυχαίνει νὰ μετατρέψει τὰ περασμένα σὲ ἀξίες ζων-
 τανές κι ἐξυψωτικὲς τῆς τωρινῆς ζωῆς μας, δυναμώνει
 τὴν ἔθνικὴν αὐτοσυνειδησία καὶ τὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴν
 ἐνότητα τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ τὸ ἔδειξεν ἔμπραχτα ὁ Ψυχάρης
 μὲ ὅσα λέει γιὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τὴ σχέση μας γι' αὐ-
 τοὺς στὰ ἔργα του, τὸ ἔδειξεν ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης μὲ
 τὴ μετάφραση τῆς «Ἰλιάδας», ὁ Ἐφταλιώτης μὲ τὴ μετά-
 φραση τῆς «Ὀδύσσειας» καὶ τ' ὀλοκλήρωσε μὲ τὴν ποίησή
 του ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς.

Οἱ ἀντιλήψεις αὐτές τῶν δημοτικιστῶν ἄρχισαν νὰ γο-
 νιμοποιοῦν στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα καὶ τὶς ἀνθρωπιστικὲς
 σπουδές, νὰ τὶς ἐμπλουτίζουνε μὲ πνεῦμα νέας ζωῆς,
 νὰ τὶς μετατρέπουνε σὲ δημιουργικὸ στοιχεῖο τοῦ πολι-
 τισμοῦ μας. Μὰ ἴσα ἴσα τώρα χρειάζεται μεγάλη προ-
 σοχή, τώρα χρειάζεται ὁ ἄγρυπνος καθοδηγητικὸς κριτι-
 κὸς στοχασμὸς, ποὺ θὰ μᾶς προφυλάξει ἀπὸ νέα μεγάλα
 παραστρατήματα.

Γι' αὐτὸ εἶν' ἀνάγκη νὰ κοιτάξουμε μὲ κριτικὸ μάτι τὴ
 σημερινὴ θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα,
 τὶς ροπές, ποὺ παρουσιάζονται μέσα σ' αὐτές, γιὰ νὰ βα-
 δίσουμε στερεὰ τοὺς δρόμους τῆς γόνιμης δουλειᾶς, ποὺ
 θὰ βοηθήσει πραγματικὰ τὸ λαὸ μας στὴν πορεία του πρὸς
 τὸν πολιτισμὸ καὶ στὴν ἀληθινὴ του Ἀναγέννηση.

16. Ἀπ' ὅσα λοιπὸν εἶπαμεν ὡς τώρα μπορούμε νὰ ξεχωρίσουμε τρεῖς ἐποχές στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς στὴν Ἑλλάδα τοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνας, α) τὴν προεπαναστατικὴ ὡς τὸ 1821, β) τὴ μετεπαναστατικὴ ὡς τὰ 1900, γ) τὴ σύγχρονη ἀπὸ τὰ 1900 ὡς σήμερα. Στὴν πρώτη διαπιστώθηκαν δυὸ ροπές, μιὰ φορμαλιστικὴ καὶ μιὰ ρεαλιστικὴ. Χαρακτηριστικοὶ ἀντιπρόσωποι ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς. Στὴ δεύτερη ὑπερισχύει σχεδὸν ἀπόλυτα ἡ φορμαλιστικὴ ροπή, φανερῶνεται ὅμως στὰ τέλη μὲ κάποια καινούργιαν ὀρμὴ ἢ ρεαλιστικὴ ροπή. Χαρακτηριστικοὶ ἀντιπρόσωποι ὁ Κ. Κόντος καὶ ὁ Δ. Βερναρδάκης. Στὴν τρίτη περίοδο ἐπιζεῖ ἀκόμη ὡς σήμερα ὁ στατικὸς φορμαλισμὸς μὲ διάφορους ἐπίγονους τοῦ Κοντισμοῦ, συνάμα ὅμως ὁ δημοτικισμὸς χύνει νέα ζωὴ στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς, ἀντιστρέφει βασικὰ τὴ σχέση μας μὲ τὴν ἀρχαιότητα, χτυπάει τὴν κενὴ τυπολατρεία καὶ ἀναζητᾷ τὸ πνεῦμα, τὴν οὐσίαν, τὶς ἀξίες τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ποὺ θέλει νὰ τὶς ἀνασυνθέσει ὀργανικὰ μὲ τὶς ζωντανὲς ἀξίες τοῦ σήμερα.

Τώρα ὅμως χρειάζεται κάποια ἀναλυτικότερη καὶ βαθύτερη θεώρηση.

Ἡ ἀναγέννηση καὶ ἡ πορεία τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὸν τόπο μας, ὅσο κι ἂν ἐδημιουργήθηκεν ἀπὸ τὶς ὑλικές, τὶς κοινωνικὲς καὶ τὶς πνευματικὲς συνθήκες τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, δὲν ἔμεινε καθόλου ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὶς ταυτόχρονες ροπές τῶν κλασικῶν σπουδῶν στὴ δυτικὴν Εὐρώπη. Ἀπεναντίας ἡ ἐπαφὴ εἶταν ἀδιάκοπη. Στὸ δέκατον ὄγδοον αἰῶνα οἱ λόγιοι Ἕλληνες ἐσπούδαζαν προπάντων στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γαλλία. Ὑστερ' ἀπὸ τὸ 1821 μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν Βαυαρῶν οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι μορφώνονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴ Γερμανία, ὅπου πραγματικὰ γιὰ λόγους, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξη τῆς Γερμανίας, γίνεται πλατεῖα καὶ σύντονη καλλιέργεια τῆς κλασικῆς φιλολογίας.

Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ ἐμπνέονται οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι καὶ νὰ μεταφέρνουν ἐδῶ τὴ γενικὴ ροπὴ τοῦ κλασικισμοῦ, ποὺ ἐπικρατοῦσε κάθε φορὰ στὶς χῶρες ποὺ ἐσπούδαζαν. Γι' αὐτὸ θέλοντας νὰ κατανοήσουμε τὴ σημερινὴ θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὸν τόπο μας, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ στρέψουμε τὴ ματιὰ μας καὶ στὴ Γερμανία, ὅπου μορφώθηκαν οἱ πιὸ σημαντικοὶ ἀπὸ

τούς φιλόλογους τῆς προπερασμένης, τῆς περασμένης καὶ τῆς σημερινῆς γενεᾶς.

Τὸ κύμα τοῦ «νεοανθρωπισμοῦ», ποῦ ὀγκώθηκε μὲ τὸ ἀνέβασμα τῆς ἀστικῆς τάξης στὴ Γερμανία καὶ τὴ γενικὴ πνευματικὴν ἐξόρμηση τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ δέκατου ὄγδοου αἰῶνα καὶ ποῦ ἀντιπροσωπεύεται στὴ φιλολογικὴν ἐπιστῆμην μὲ τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Heyne, τοῦ Wolf καὶ τοῦ Boeckh, βρίσκεται σὲ ὕφεση καὶ ξεπεσμό κατὰ τὰ μέσα τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα. Ὁ ρωμαντισμὸς ἔχει διαλύσει τὸ νεοανθρωπισμὸ σ' ἓν' ἀραιὸ νεφέλωμα, ποῦ ἐπιπλέει στὸ πνευματικὸ στερέωμα τῆς Γερμανίας χωρὶς λάμψη, γιατί ὕστερ' ἀπὸ τὴ γαλλικὴν ἐπανάσταση ἢ ἀντίδραση ἐπικράτησε στὶς γερμανικὰς χώρας, ἢ ἀστικὴ τάξη συμβιβάστηκε μὲ τὴ φεουδαρχία καὶ οἱ κοινωνικὰς δυνάμεις, ποῦ εἴταν οἱ φορεῖς τῆς ἐξόρμησης, εἴταν ἀδύνατο νὰ συνεχίσουν τὴ δημιουργικὴ πορεία τους. Εἴχανε νὰ ἐπιλύσουν τὸ πρόβλημα γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ν' ἀποκρούσουν τὴν ἀποσύνθεση καὶ τὴν ἐθνικὴν ὑποδούλωση, ποῦ ἀπειλοῦσε τὴ Γερμανία μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ ξεχείλισμα τῆς Γαλλίας καὶ τὰ κοσμοκρατορικὰ ὄνειρα τοῦ Ναπολέοντα.

Ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία, ποῦ ἐπήγασεν ἀπὸ τὸ συμβιβασμὸν ἐκεῖνο καὶ τὴν ἀντίδραση, κατάντησε στὸν κούφιο φαρμαλισμὸ καὶ παράλληλα πρὸς αὐτὸν οἱ κλασικὰς σπουδὰς ξέπεσαν πάλι στὸ κυνήγημα τοῦ τύπου. Γραμματικὴ ἐρμηνεία καὶ κριτικὴ στὰ κείμενα γίνονται οἱ προέχουσες ἐργασίαι τῶν Γερμανῶν φιλόλογων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Κόντος ξεκινάει ἀπὸ τούτῃ τὴ ροπή, ποῦ ἐπικρατοῦσε καὶ στὴν Ὁλλανδία μὲ τὸν Cobet, τὸ δάσκαλό του.

Ἀργότερα ὁμως, ὅταν ὁ ἐκβιομηχανισμὸς τῆς γερμανικῆς οἰκονομίας προχώρησε μὲ βήματα γοργὰ καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ μὲ τὸν Μπίσμαρκ ἄρχισε νὰ μπαίνει στὸ δρόμο τῆς πραγματοποίησης, οἱ φυσικὰς ἐπιστῆμαι μεσουρανοῦν κι ἓνα γενικὸ ρέμα πρὸς τὶς θετικὰς μελέτας καὶ μιὰ στροφὴ πρὸς τὴν πραγματικότητα κυριαρχεῖ σ' ὄλο τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τῆς Γερμανίας. Τότες καὶ ἡ γερμανικὴ ἐπιστῆμη στρέφεται πρὸς τὸ ρεαλισμὸ καὶ τὶς πραγματολογικὰς ἐρευνὰς καὶ ἐγκαινιάζεται ἡ κλοσσιαία ἐκείνη θετικοῖστορικὴ διερεύνηση σ' ὄλους τοὺς κλάδους τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, ποῦ συγκέντρωσεν ἀπέ-

ραντο εξακριβωμένο υλικό για την ιστορική ζωή όλων τῶν λαῶν και ιδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων και τῶν Ρωμαίων.

Τὸ ρεαλιστικὸ αὐτὸ ρέμα, ὅσο κι ἂν ἔφτασε στὴν ὑπερβολή, στὴ διάσπαση και ἀποσύνθεση τῶν ὀργανικῶν ὀλοτήτων σὲ μικρὰ και ἀποσπασματικὰ καθέκαστα κι ἔδωκε πολλές φορές στὴν ἀσήμαντη λεπτομέρεια ὑπερβολικὴν ἀξία (Kleinräumerei) και χάθηκε στὴ μικροαναζήτηση χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ κρατήσει τὴ γενικὴν ἐπισκόπηση και νὰ προβεῖ στὴν ἀνασύνθεση, ὅσο κι ἂν ἐπῆρε χαραχτῆρα στατικὸ, ἐπρόσφεραν ὁμῶς ἀναμφισβήτητες και κολοσσιαῖες ὑπηρεσίες στὴ φιλολογικὴν ἐπιστήμη. Ἐπλούτισε τὴ γνώση μας μὲ τεκμηριωμένα και βέβαια στοιχεῖα, μᾶς ἐπλησίασε στὰ πράγματα, σεβάστηκε ἀπόλυτα τὸ ἀντικείμενο, περιόρισε τὸν ὑποκειμενισμό και τὴν αὐθαίρετην ἀξιολόγηση και ἐπιλογή, ἔβαλε στέρεα τὰ θεμέλια γιὰ τὴν ἀνασύνθεση και τὴ συνολικὴν ἐπισκόπηση τοῦ ἱστορικοῦ «γίνεσθαι».

Ὁ μηχανικὸς αὐτὸς ἱστορισμός, ποὺ τόσο κατακρίθηκε —και βέβαια δικαιολογημένα ἀπὸ πολλές ἀπόψεις— εἶταν ἀπαραίτητο προστάδιο γιὰ κάθε δημιουργικὴν ὀλοκλήρωση και μᾶς ἔμαθε, πῶς ἡ ἀπροκατάληπτη διερεύνηση και ἐξακρίβωση τοῦ ἀντικειμενικοῦ στοιχείου ἔχει τόσην ἀξία γιὰ τὴ μελέτη και ἐπίγνωση τοῦ ἱστορικοῦ «γίνεσθαι», ὅσην ἔχει και ἡ αὐστηρότατα διακριβωμένη γνώση τοῦ ἀντικειμενικοῦ στοιχείου γιὰ τὴ διερεύνηση και ἐπίγνωση και κυριαρχία τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Σ' αὐτὴ τὴν ἔρευνα ἢ συμμετοχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἶτανε πολὺ μικρὴ και εἶναι ζήτημα, ἂν ἔχουμε κι ἐμεῖς νὰ παραθέσουμε ἓνα ὄνομα, ὅπως λ.χ. τοῦ Γρηγόρη Βερναρδάκη, δίπλα στὴν ἀτέλειωτη σειρὰ τῶν μεγάλων Εὐρωπαίων ἐρευνητῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἀκόμη και στὴν ἀρχαιολογία, ὅπου οἱ Ἕλληνες ἔχουμε τὸ ἀνεχτίμητο πλεονέκτημα νὰ βρίσκουμε τὸ υλικὸ τῆς ἔρευνας μέσα στὴ χώρα μας, οἱ θετικοῖς ιστορικὲς ἔρευνες τῶν Ἑλλήνων εἶναι σχετικὰ λίγες, μολονότι τ' ὄνομα τοῦ Τσουντα παίρνει θέση τιμητικὴ ἀνάμεσα στὴν ἀπειροπληθῆ σειρὰ τῶν ὁμοτέχνων του. Στὴ βυζαντινολογία ἔχουμε ἀσφαλῶς νὰ παραθέσουμε δυὸ ἱστοριοδίφες μεγάλης ὀλκῆς, τὸ Σπ. Λάμπρο και τὸ Ν. Βέη.

Τί γίνεται ὁμῶς στὴν εὐρωπαϊκὴ φιλολογικὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὰ 1900 και ὄθι; Μιὰ βαθύτατη ἀλλαγὴ παρουσιάζεται σ' ὄλη τὴν πνευματικὴν ζωὴ. Μιὰ νέα ἐξόρμησις πρὸς τὴν ἰδεαλιστικὴν φιλοσοφία, ἓνα ξαναζωντάνεμα στὴ

μεταφυσική διάθεση γεννιέται σχεδόν ταυτόχρονα σ' όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Ο Ρενουβιέ και ο Μπέρξονας στη Γαλλία, ο νεοκαντιανισμός στη Γερμανία ανοίγουνε τὸ δρόμο πρὸς μιὰ νέα κοσμοθεωρητική σύλληψη, ἀντίθετη ριζικά πρὸς τὸ «θετικισμό», τὸ «στατικό ρεαλισμό» καὶ τὸ μηχανικὸν ὕλισμό τῆς περασμένης πενηνταχρονιαῆς.

Ὁ Νίτσε χτυπάει ἀλύπητα τὸ μηχανικὸ καὶ στατικὸν ἱστορισμό. Νέες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἐνότητα, τὸν αὐθορμητισμὸ καὶ τὴ ροὴ τῆς ψυχικῆς ζωῆς ἐπικρατοῦνε στὴν ψυχολογία. Ἡ χρεώκοπια καὶ αὐτῆς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης τολμηρὰ κηρύχνεται. Ἐνα κύμα νεορωμαντισμοῦ ξεχειλίζει καὶ πλημμυρίζει ὅλα τὰ φανερῶματα τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Τ' ἀποτελέσματα τῆς νέας αὐτῆς στάσης, ποὺ παίρνει ἢ πνευματικὴ πρωτοπορία τῶν κυρίαρχων κοινωνικῶν ὁμάδων ἀπέναντι στὴ ζωὴ, παρουσιάζονται καὶ στὶς ἀνθρωπιστικές σπουδές. Ἡ κλασικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ γνῶση, ἐπηρεάζεται βαθιὰ ἀπὸ τὶς νέες αὐτὲς ροπές.

Οἱ ἐργασίες τοῦ Dilthey καὶ τοῦ Rickert καὶ ἄλλων στὴ Γερμανία δημιουργοῦν νέα σχολή. Οἱ νέες γνωσιολογικὲς θεωρίες, ὅπως θεμελιώνονται προπάντων μὲ τὶς λογικὲς ἔρευνες τοῦ Husserl καὶ οἱ ὄντολογικὲς ἀναζητήσεις τοῦ Martin Heidegger, ἔχουνε τὸν ἀντίχτυπό τους καὶ στὴ θεώρηση τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου, στὴν ἀξιολόγηση καὶ ἀναβίωση τοῦ ἱστορικοῦ «γίνεσθαι» καὶ στὴν ἐρμηνευτικὴ τῶν πνευματικῶν μνημείων.

Ἡ νέα γενικὴ ροπὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς στὴ Δυτικὴ καὶ Κεντρικὴν Εὐρώπη, ὁ νεορωμαντισμὸς αὐτός, ποὺ ζοῦμε στὶς ἡμέρες μας, ἔχει ἀπώτερη πηγὴ τὴν ἀνταγωνιστικὴ τοποθέτηση ὀρισμένων κοινωνικῶν ὁμάδων μέσα στὰ σύχρονα κοινωνικοπολιτικὰ ρέματα. Αὐτὴ βάζει βαθιὰ τὴ σφραγίδα τῆς καὶ στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές.

Ποιὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ροπῆς αὐτῆς μέσα στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές ;

17. Πρῶτα πρῶτα μποροῦμε νὰ ξεχωρίσουμε σὰν κύριο γνώρισμα τὴν ἀνασυνθετικὴ τάση. Χρησιμοποιώντας τὸ πλουσιότατο κι ἐξακριβωμένο ὕλικό, ποὺ συσσωρεύεν ἡ θετικοῖστορικὴ ἔρευνα στὸ δέκατον ἕνατον αἰῶνα, στρέφουνε τὴ ματιά τους οἱ φιλόλογοι πρὸς νέαν ἀνασύνθεση τῶν ὁλοτήτων. Ἡ συνολικὴ θεώρηση ἔχει τὴν πρώτην ἀξία.

Τὸ μερικὸ παίρνει τὴν ἀξία του ἀπὸ τὴν ὀργανικὴ του θέση μέσα στοῦ συνολικό.

Καί γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἕνα δεύτερο γνώρισμα, ποὺ χαρακτηρίζει τὶς νέες ροπές, εἶναι ἡ ἀξιολογικὴ ἐπιλογὴ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, ἀνάλογα μὲ τὴν κοσμοθεωρητικὴν ἀφετηρία, ποὺ ἐμπνέει τὸν ἐρευνητὴ. Ἔτσι ἡ προσπάθεια γιὰ νὰ θεμελιωθεῖ ὁ νέος ἰδεαλισμὸς καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἀγωνίζεται νὰ βρεῖ στηρίγματα στὸ μονόπλευρο κοίταγμα τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ προπάντων σὲ μιὰ νέαν ἀνασύνθεση τῆς πλατωνικῆς καὶ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Τὰ ἰδανικά τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους ζητοῦνε νὰ στηριχτοῦν ἐπίσης σὲ μιὰ νέαν ἀξιολογικὴ θεώρηση τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅπου ἡ Σπάρτη ὑψώνεται σὲ πρότυπο πολιτικῆς κοινότητος καὶ ἡ πλατωνικὴ πολιτεία, ἰδανικὴ προβολὴ τῆς, μπαίνει στὸ κέντρο τῆς ἀρχαιογνωσίας σὰν ἀντιπροσωπευτικὴ ὀλοκλήρωση τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Ἔνα τρίτο γενικὸ γνώρισμα τῆς νέας ροπῆς εἶναι νὰ δοθεῖ νέα σημασία στὴν ἱστορικὴ «κατανόηση» σύμφωνα μὲ τὶς θεωρίες τοῦ Dilthey καὶ τοῦ Heidegger καὶ ἡ «βίωση» ὄλων τῶν δημιουργημάτων τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καθὼς καὶ ὄλων τῶν δημιουργῶν νὰ γίνεται μὲ προέχουσαν ἀφετηρία τὴν ὑποκειμενικὴν ἀποψη τοῦ θεωρητῆ.

Δὲν εἶναι σωστὸ ν' ἀρνηθεῖ κανεὶς τὴν ἀξία ποὺ ἔχουν οἱ νέες αὐτὲς ροπές τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Τὸ βασικὸ τῶν αἴτημα γιὰ τὴν ἀνασύνθεση τῶν ὀλοτήτων καὶ τὴ δημιουργικὴν ἀναβίωση τῶν ἀξιῶν εἶναι ἀναμφισβήτητα σωστό. Διορθώνει τὸ ἐλάττωμα ἀπὸ τὴ διάσπαση καὶ τὴν ἀποσπασματικὴν τοῦ στατικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τοῦ μηχανικοῦ ἱστορισμοῦ καὶ ἀνοίγει τὸν ὄριζοντα πρὸς τὴ συνολικὴ κατανόηση καὶ τῶν ἔργων καὶ τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν ἐποχῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ γενικά.

Ὡστόσο, νομίζω, πὼς οἱ ροπές αὐτὲς κλείνουνε μέσα τους νέους καὶ ὄχι μικροὺς κιντύνους καὶ σπέρματα πλάνης.

Ὁ πρῶτος κίντυνος βρίσκεται στὴ θέση, ποὺ παίρνουν οἱ ροπές αὐτὲς ἀπέναντι στὸ ἐξωυποκειμενικὸ «εἶναι» καὶ τὴν ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο νομοτέλεια τοῦ ἱστορικοῦ «γίνεσθαι». Καὶ τὸ ἱστορικὸ «γίνεσθαι» ξετυλίγεται μέσα σὲ μιὰν αἰτιακὴν ἀλληλουχία ἀπὸ ὄρους ἀντικειμενικούς, ποὺ ὅπως καὶ στὸ φυσικὸ «γίνεσθαι» εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο, ποὺ θεωρεῖ. Τὸ «εἶναι» καθορίζει τὴ συνείδηση καὶ ὄχι τ' ἀνάποδο. Τὸ ὑποκείμενο, ποὺ θεω-

ρεῖ, τόσο μόνο πλησιάζει τὸ ἀντικείμενο, ὅσο ὑποτάσσεται στὴ νομοτέλειά του, ἀναγκασμένο ἀπὸ τὴν κύρωση τῆς πράξης. Ἡ ἀλήθεια πηγάζει ἀπὸ τὴ συμφωνία τοῦ «νοεῖν» πρὸς τὸ «εἶναι», ποὺ ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν πράξη, ποὺ διαπιστώνεται κάθε στιγμή ἀπὸ τὴν πράξη. «Εἶναι», «πράττειν», «νοεῖν», εἶναι οἱ τρεῖς ἀπαραίτητοι ὄροι γιὰ τὴ γνώση. Ὅσο καὶ νὰ φαίνεται τὸ βασικὸ τοῦτο αἶτημα δυσκολοεφάρμοστο στὴν κατανόηση τοῦ ἱστορικοῦ «γίνεσθαι» καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας, δὲν ὑπάρχει καμιὰ καταρχὴν διαφορὰ στὴ συμπεριφορὰ μας ἀπέναντι στοῦ φυσικοῦ «γίνεσθαι» καὶ στὴν προσπάθειά μας νὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ μεταβάλουμε σὲ «βίωση», δηλαδή σὲ «πράξη», τὸ ἱστορικὸ «γίνεσθαι». Ἄν ἡ «βίωση» δὲν εἶναι «πράξη», δηλαδή μεταβολὴ τῆς θέας σὲ βούληση, τότε τί εἶναι; Ἀπλὴ θεωρητικὴ, ὑποκειμενικὴ ὀμφαλοσκοπία;

Ὅσο λοιπὸν καὶ τὸ ἱστορικὸ «γίνεσθαι» ξετυλίγεται μέσα σὲ μιὰν αἰτιακὴν ἀλληλουχία καὶ ἀλληλοεξάρτηση ἀπὸ ὄρους ὕλικούς καὶ συνειδησιακοὺς ὀρισμένου καιροῦ καὶ τόπου, δὲν πρέπει αὐθαίρετα νὰ τὸ διαστρέφουμε μεῖς ἀπὸ τοὺς ὑποκειμενικοὺς ὄρους τῆς δικῆς μας θεώρησης, ἂν δὲ θέλουμε νὰ πλάθουμε ὕμνηρα, ἀντὶς νὰ διαπιστώνουμε ἱστορικὲς πραγματικότητες.

Ἄν ὅμως παραβλέπουμε τὴν αἰτιακὴ καὶ γενετικὴν ἀλληλουχία, ποὺ ἔχουν οἱ ἀντικειμενικοὶ ὕλικοι καὶ συνειδησιακοὶ ὄροι, ποὺ γεννοῦνε τὶς μορφές καὶ τὰ «γεγονότα» τοῦ ἱστορικοῦ «γίνεσθαι», τότε διατρέχουμε κι ἕναν δεῦτερο κίντυνο, νὰ «ξεκολλήσουμε τὶς μορφές, νὰ τοὺς δώσουμε ὀντολογικὴν ὑπόσταση, νὰ τὶς ὑπερτιμήσουμε καὶ νὰ πῆσουμε μοιραῖα στοῦ φορμαλισμοῦ. Εἶναι ἀλήθεια, πὼς ὁ σημερινὸς φορμαλισμὸς εἶναι πολὺ βαθύτερος ἀπὸ τὸν ἀπλοϊκὸ στατικὸ φορμαλισμὸ τῆς γλωσσικῆς λ.χ. τυπολατρίας. Θέλει μάλιστα νὰ εἶναι δυναμικὸς ἢ διαλεχτικὸς ἢ ἐξελιχτικὸς. Ὡστόσο πάντα μένει στὸ ἐσώτατο βάθος τοῦ στατικὸς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει ἱκανοποιητικὰ τὴν κίνηση τῶν μορφῶν καὶ τὴ συσχέτισή τους. Ἀναγκάζεται πάντα νὰ κάνει αὐθαίρετην ἐπιλογή τῶν μορφῶν, διάσπαση στὴ συνολικὴν αἰτιακὴν ἀλληλουχία καὶ ἡ ἀνασύνθεση, ποὺ μὲ τόσο ζῆλον ἐπιδιώκει, γίνεται μονόπλευρη ἢ φανταστικὴ. Καὶ τέλος στὶς ἀκρότατες συνέπειές του χάνοντας ὀλότελα τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα, μένει μὲ κούφια ὄστρακα στὰ χέρια.

Ἔνας τρίτος κίντυνος, πού γίνεται κιόλας ἀρκετὰ αἰσθητὸς ἀπὸ τώρα, εἶναι ἡ μετατροπὴ τῆς ἱστορικῆς γνώσης σ' ἕναν ἠχηρὸ, μὰ κούφιο βερμπαλισμὸ, σ' ἕναν μάλιστα ἐκστατικὸ βερμπαλισμὸ ἢ «λεξιμαγεία». Ἡ φιλοσοφικὴ θεώρηση καὶ ἡ ἱστορικὴ γνώση ξεπέφτει πολλὰς φορές σὲ μιὰν ἐξυπνότατη «λογομαγειρικὴ», ὅπου βγαίνουν ἀπὸ τὸ τσουκάλι τὰ πιὸ ἀναπάντεχα κατασκευάσματα σὰν πορίσματα ἀπὸ βαθύτατην «ἐνόραση», «διαίσθηση» καὶ «κατανόηση» τῆς πραγματικότητος.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ κίντυνοι δὲν εἶναι καθόλου φανταστικοί. Ἡ μετατροπὴ τῆς ἱστορίας σὲ προσωπικὴ «βίωση», σὲ ὑποκειμενικὸν δραματισμὸ, σὲ ποιητικὸ πλάσμα ἢ σὲ παραμῦθι ὑποστηρίζεται κιόλας μὲ ἀξιόλογο θάρρος στὶς ἡμέρες μας. Εἶναι ὁ «ἱστορικὸς μῦθος» πού παραπλανᾷ τὰ πλήθη κι ἔχει τεράστια ψυχοκινητικὴ δυναμικότητα. Πάντα ἕνας μῦθος, ἕνα σύνολο ἀπὸ μυθεύματα, μιὰ «μυθολογία», ἀστραποβόλησε, λένε, μπροστὰ στὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ἐμάγεψε, τοὺς ἀποκοίμισε τοὺς ἀνικανοποίητους πόθους ἢ τοὺς ἀναψε λαχτάρεις καὶ παρόρμησε τὰ πλήθη μὲ ἀκατανίκητη δύναμη σ' ἔργα μεγάλα καὶ θαυμαστά, πολεμικοὺς ἠρωϊσμοὺς καὶ θυσίας. Ἄν τὰ πλήθη στερηθοῦν ἀπὸ τὸ μῦθο, γίνονται μάζες ἀκίνητες καὶ πλαδαρές, μάζες ἀπελπισμένες καὶ δυστυχισμένες. Ἔνας μῦθος χρειάζεται πάντα γιὰ νὰ ζεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴ ζωὴ. Καὶ λοιπὸν καταπιάνονται πολλοὶ καὶ στὶς ἡμέρες μας συνειδητὰ νὰ τὸν πλάσουν. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι βέβαια ψεύτικος. Ἡ ἱστορία τὸν πιστοποιεῖ.

Ὡστόσο θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσει κανεὶς, πὼς ὁ μῦθος, πού ἔφερε τοῦτα τ' ἀποτελέσματα, εἶτανε κάθε φορά ἡ «ἀλήθεια», πού ἀνταποκρινότανε στὶς ὕλικές καὶ ψυχικὲς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ἡ «ἀλήθεια», πού ἐσύμφερνε σὲ κάποια κοινωνικὴν ὁμάδα, τὴν κάθε φορά κυρίαρχη. Καὶ εἶταν «ἀλήθεια», ὅσο δὲν τὴν ἀναιροῦσε μιὰν ἄλλη «ἀλήθεια», πού ἀνταποκρινότανε στὰ συμφέροντα καὶ στὶς ἀνάγκες μιᾶς ἄλλης ὁμάδας, πού ἀποχτοῦσε τὴ δύναμη ν' ἀνατρέψει τὴν κυρίαρχη. Ἡ Ἀλήθεια λοιπὸν εἶχε τὴν ψυχοκινητικὴ καὶ ἀπολυτρωτικὴν ἐκείνη δύναμη καὶ ὄχι τὸ ψέμα. Μόλις λείπει ἡ συνείδηση, πὼς ἡ «ἀλήθεια» εἶναι Ἀλήθεια, παύει νὰ ἔχει ὁποιαδήποτε ἐπίδραση στὶς ἀνθρώπινες ψυχὰς. Ἔτσι ὁμῶς πέφτει κάθε ἰσχυρισμὸς, πὼς μπορεῖ ἡ συνειδητὴ με-

τατροπή τῆς ἱστορίας σὲ μῦθο ν' ἀντικαταστήσει σήμερα τὴν πίστη στὴν ἱστορικὴ γνώση.

Ὅ,τι μποροῦσε νὰ γίνεῖ σ' ἄλλους καιροὺς, ὅπου ἡ ἔννοια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης δὲν εἶταν ἀκόμη καλὰ καλὰ οὔτε χτῆμα τῶν πολὺ λίγων καὶ ἀνύπαρχτη γιὰ τίς μάζες, δὲν μπορεῖ πιά νὰ γίνεῖ σήμερα, ποὺ ἡ κατάχτηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου μὲ τὴν ἐπιστῆμη ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους ἐπίγνωση γιὰ τὴν πραγματικὴ δυναμικότητα, ποὺ ἔχει ἡ ἀληθινὴ γνώση. Scientia est potentia.

Πῶς μπορεῖ λοιπὸν σήμερα νὰ γίνεῖ ἀποδεχτὸ νὰ μετατρέψουμε τὴν ἱστορικὴ γνώση σὲ μυθοπλαστία καὶ τὴν ἔρμηνεία τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῶν δημιουργημάτων του σ' ἔρμηνευτικὲς κατασκευὲς ποιητικῆς φαντασίας; Τὸ πρῶτο χρέος τοῦ ἐπιστήμονα ἐρευνητῆ καὶ τοῦ ἔρμηνευτῆ εἶναι νὰ μείνει ἀπόλυτα πιστὸς στὴν ἔννοια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ποὺ οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὴν ἔφεραν στὸν κόσμο καὶ ἀγωνίστηκαν μὲ τόσην ἐπιμονή, μὲ τόσον ἔνθεο ζῆλο νὰ τὴν κατακτήσουν. Ἡ μεγαλύτερη προδοσία στὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, στὸ πνεῦμα τοῦ Δημόκριτου, τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη, εἶναι ἴσα ἴσα ἡ συνειδητὴ αὐτὴ κατάλυση τῆς ἔννοιας τῆς «ἐπιστήμης».

Καὶ ὁ ἱστορικὸς, ὅπως καὶ ὁ φυσικὸς κόσμος, εἶναι πραγματικότητες ἀντικειμενικὲς, κινούμενες μὲ μιὰ πολυσύνθετην αἰτιακὴν ἀλληλουχία καὶ νομοτέλεια, ποὺ ὅσο οἱ συνθήκες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς σπρώχνουνε τὸν ἄνθρωπο νὰ τὴν πλησιάζει, τόσο περισσότερο τὸν ὀπλίζουν μὲ τὴ δύναμη καὶ νὰ κυριαρχεῖ καὶ ἀπάνω στὴ φύση καὶ ἀπάνω στὴν ἴδια τὴ μοῖρα του.

Τὸ αἶτημα τοῦ ὑποκειμενισμοῦ εἶναι ἡ ἀναίρεση τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς δύναμης αὐτῆς, ποὺ παρέχει στὸν ἄνθρωπο. Καὶ διατυπώνεται σήμερα, γιὰ τὴν δύναμη αὐτὴ εἶναι ἐπικίνδυνη σὲ ὀρισμένη κατηγορίαν ἀνθρώπους, ποὺ ἡ πλάνη καὶ ὁ μῦθος, ἡ φυγὴ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντά τους καὶ διατηρεῖ τὰ προνόμιά τους. Ὁ φορμαλισμὸς, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ, καταλήγει πάντα στὸ τέλος σ' αὐτὴ τὴν ἄρνηση, γιὰ τὸ ἔσχατο καταφύγιό του εἶναι τὸ μυστήριον καὶ τὸ θάμα. Γι' αὐτὸ ἐξυπηρετεῖ πάντα τὴν ἀνασταλτικὴν ἀναδρομὴν, τὸν περιορισμὸ τῆς ἀνθρώπινης δυναμικότητας. Εἶναι οὐσιαστικὴ ἄρνηση τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ νοῦ, ποὺ τὸν θεοποιεῖ γιὰ νὰ τὸν εὐνουχήσει.

Τὸ ἀντίθετο κάνει ὁ δυναμικὸς ρεαλισμὸς. Ἄναγνωρίζει τὴν ὕπαρξη καὶ τὴν πρωταρχικότητα στὸ ἐξωυποκειμενικὸ «εἶναι» γιὰ νὰ τὸ καταχτήσῃ μὲ τὸ νοῦ, καθοδηγημένον ἀπὸ τὴν πράξη. Ὁ δυναμικὸς ρεαλισμὸς χωρὶς νὰ ὑποτιμᾷ κανένα συντελεστή, κανένα παράγοντα ἀπὸ τὴ φυσικὴ καὶ τὴν ἱστορικὴ μορφοπλασία (καὶ μέσα στοὺς παράγοντες τῆς ἱστορικῆς μορφοπλασίας ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότατους εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ὁ νοῦς του, τὸ συναίσθημά του, ἡ βούλησή του), χωρὶς νὰ παραγνωρίζει καὶ νὰ ὑποτιμᾷ οὔτε τίς ἀντιθετικὲς καὶ ἀνταγωνιστικὲς ροπὲς καὶ τίς ἀνάγκες τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, προσπαθεῖ κι ἔχει τὴ δύναμη νὰ πλησιάσῃ τὴν ἀέναη ροὴ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου, καὶ ἀτενίζοντας τὴν κάθε μορφή σὰν κινουμένη περαστικὴν ἰσορρόπηση σ' ἕνα σύστημα ἀπὸ δυνάμεις, ποὺ ἀδιάκοπα ἐνεργοῦν καὶ μὲ τὴν ἀντιθετικὴ καὶ ἀνταγωνιστικὴ ροπή τους δημιουργοῦνε τὴν κίνηση καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῶν μορφῶν, ἀναζητώντας καὶ διερευνώντας ὀλόπλευρα τὴν αἰτιακὴν ἀλληλουχία, ποὺ δημιουργεῖ τὴν κάθε μορφή, καὶ «κατανοεῖ» καὶ «ἐρμηνεύει» καὶ χορηγεῖ τὴ δύναμη γιὰ τὴ δημιουργικὴν ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴ φύση καὶ στὸ ἱστορικὸ «γίγνεσθαι». Ὁ δυναμικὸς λοιπὸν ρεαλισμὸς εἶναι ἡ μόνη σωστὴ θεώρηση, ἡ μόνη σωστὴ μεθοδικὴ καθοδήγηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἄρα καὶ στὴ μελέτη γιὰ τὰ περασμένα καὶ στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές.

Ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης εἶναι ν' ἀπομακρύνῃ τὸ μυστήριον. Ἄν πρόκειται νὰ τὸ δημιουργεῖ καὶ νὰ τὸ πολλαπλασιάζῃ, νὰ τὸ ξαναφέρνῃ ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου ἔχει ἀποδιωχτεῖ, νὰ γεμίζει τὸν ἀνθρώπινο νοῦ μὲ καταχνιὰ καὶ θολούρα, ἀντὶς νὰ τὸν φωτίζει, τότες μετατρέπεται ἀπὸ δύναμη φωτισμοῦ σὲ ὄργανο σκοτισμοῦ. Καὶ δὲν εἶναι βέβαια σκοπὸς μας, διερευνώντας καὶ μελετώντας τὸν ἀρχαῖο κόσμον, νὰ ξαναφέρουμε πίσω τὰ σκοτάδια περασμένων ἐποχῶν προσπαθώντας νὰ θολώσουμε τὸ ἀπολλώνειο φῶς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας.

18. Ἄν τώρα ξαναγυρίσουμε στὸν τόπον μας καὶ στὴ σημερινὴ θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, βρίσκουμε, καθὼς εἶπαμε παραπάνω, στὶς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα δύο ροπὲς. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τ' ἀπομεινάρια ἀπὸ τὸν τυπολατρικὸν ἀρχαῖσμόν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὴν ἀναγεννητικὴν πνοήν, ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ δημοτικισμόν. Ἀνάμεσα στὶς

δυὸ αὐτὲς ροπὲς παρουσιάζονται ἀκόμη μερικοὶ νόθοι τύποι.

Ὁ δημοτικισμὸς εἶν' ἓνα πλατὺ κοινωνικοπνευματικὸ ἀναγεννητικὸ κίνημα, ποὺ ἀγκαλιᾶζει ὅλες τὶς μορφὲς τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὅσο κι ἂν φαινομενικὰ ὁ ἀνταγωνισμὸς γίνεται προπάντων γύρω ἀπὸ τὴ γλῶσσα. Ὡστόσο δὲν εἶναι κίνημα ἐνιαῖο στὴν κοινωνικὴ του ἐκπήγαση καὶ στὶς ροπὲς του. Κλείνει μέσα του ἀντιθετικὲς τάσεις καὶ ἀνταγωνισμοὺς βαθύτερους, ποὺ ὁλοένα ξεκαθαρίζονται μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶν' ἐνιαῖα καὶ μονόγραμμη καὶ ἡ ἀναγεννητικὴ ροπή, ποὺ φέρνει στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές.

Στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς φέρνει ὁ δημοτικισμὸς πρῶτα πρῶτα μιὰν ἔντονην ἐξόρμηση γιὰ δημιουργικὴν «ἀναβίωση», ποὺ θὰ μετουσιώσῃ τὰ περασμένα μέσα στὰ σημερινὰ ἐπιβιωτικὰ στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς παράδοσης.

Τὸ φαινόμενο τοῦτο παρουσιάζεται μὲ τὶς μεταφραστικὲς προσπάθειες ποὺ ἄρχισαν ἀπὸ τὸν Πολυλᾶ (Ὁδύσσεια) καὶ συνεχίστηκαν μὲ τὴν «Καينὴ Διαθήκη» τοῦ Πάλλη καὶ τὴν «Ὁρέστεια» τοῦ Σωτηριάδη, τὴν «Ἰλιάδα» τοῦ Πάλλη, τὴν «Ἀντιγόνη» τοῦ Μάνου καὶ τὸν «Αἰσχύλο» τοῦ Γρυπάρη. Στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια ἡ μεταφραστικὴ τούτη προσπάθεια πῆρε μέγιστο πλάτος καὶ ὄρμη καὶ σήμερα μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς ὠριμάζει πιά ὁ καιρὸς, ποὺ θὰ ἔχουμε ὅλα τὰ μεγάλα λογοτεχνικὰ δημιουργήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ξαναζωντανεμένα στὴ δημοτικὴ γλῶσσα μὲ τρόπον ἰκανοποιητικόν.

Ἐπειτα παρουσιάζεται ἡ ἐπίδραση τοῦ δημοτικισμοῦ στὶς καθαυτὸ φιλολογικὲς μελέτες, ὅπου εὐνοεῖ τὴ στροφή πρὸς τὸ περιεχόμενον, πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ ὄχι τὴ φόρμα τῶν ἀρχαίων ἔργων. Δημιουργεῖ μιὰ στροφή ἀπὸ τὸν τυπολατρικὸ φορμαλισμὸ τῶν Κοντικῶν πρὸς ἓνα φιλολογικὸ ρεαλισμό. Ἄν πάρουμε τὸ Σίμο Μενάρδο σὰν ἓνα μεταβατικὸ τύπο πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, τὴ βλέπουμε πολὺ καθαρότερη στὴ διδασκαλία καὶ στὰ ἔργα τοῦ Παναγιῆ Λορεντζάτου. Ὁ Λορεντζᾶτος μὲ τὸν «Αἶαντα» τοῦ Σοφοκλῆ ἔδωκε τὴν πρώτην ἔκδοσιν ἀρχαίου ἔργου μὲ εἰσαγωγή, σχόλια καὶ μετάφραση στὴ δημοτικὴ. Εἶναι ὁ πρῶτος δημοτικιστὴς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ὁ Λορεντζᾶτος στάθηκε στὴ θετικοῖστορικὴν ἀντίληψη τοῦ κλασικισμοῦ, συνεχιστὴς νὰ ποῦμε τοῦ Δημήτρη καὶ τοῦ Γρηγόρη Βερναρδάκη.

ΟΙ νέες ροπές τῆς γερμανικῆς φιλολογικῆς ἐπιστῆμης στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, ὅπως τίς διαγράψαμε παραπάνω, ἔρχονται στὴν Ἑλλάδα μὲ τὸν Ἰωάννη Συκουτρῆ. Ὁ Συκουτρῆς βγῆκε ἀπὸ τὸ φιλολογικὸ φροντιστήριον τοῦ Βιλαμόβιτς. Ὁ Βιλαμόβιτς στάθηκε στὸ μεταίχμιον ἀνάμεσα στὴ θετικοῖστορικὴ περίοδο τῆς κλασικῆς φιλολογίας καὶ στὴ σημερινὴ νεοφορμαλιστικὴ τάση. Κατέχοντας τεράστιες γνώσεις, πνεῦμα πλατὺ καὶ ἀνασυνθετικόν, ὁ Βιλαμόβιτς ξεπέρασε τὰ σύνορα τοῦ στατικοῦ, ἀποσπασματικοῦ ρεαλισμοῦ τῆς θετικοῖστορικῆς ἔρευνας κι ἔδωκεν ἔργα συνθετικὰ καὶ ἀναπλαστικά. Παράδειγμα τὸ δίτομον ἔργο του γιὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸ ἔργο του γιὰ τὴν «Ἑλληνιστικὴ ποίηση». Ὁ μαθητῆς του Jaeger, συνεχίζοντας καὶ προωθώντας τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου του, ἔδωκε μὲ τὸν «Ἀριστοτέλη» του ἕνα ἐπίσης λαμπρὸ δείγμα τῆς ροπῆς αὐτῆς.

Ὁ Συκουτρῆς, προικισμένος μὲ μεγάλες ἱκανότητες καὶ φιλοπονίαν ἐξαιρετικὴν, ἔδωκε στὴ λιγόχρονη δράση του πλούσιο ἔργο καὶ ἀξιομελέτητο ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Ἐδημιούργησεν ἀμέσως σχολὴν καὶ πεθαίνοντας πρόωρα ἄφησε τὴν ἐντύπωση ἑνὸς μεγάλου καὶ δυσαναπλήρωτου κενοῦ. Ὦντας δάσκαλος ἐνθουσιαστικὸς ἀναψε λαχτάρους γύρω του καὶ ἀναμφισβήτητα προώθησε τίς ἀνθρωπιστικὰς σπουδὰς στὴ χώρα μας. Ὡστόσο εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴν ἀτονῆσει ὁ κριτικὸς ἔλεγχος ἀπέναντι στὸ ἔργο του. Γιατὶ πίσω ἀπὸ τὸ ἔργο εἶναι πάντα ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ τοποθέτησή του.

Ἐπάρχει κάτι τὸ θολὸν καὶ τὸ νόθο στὴν τοποθέτηση τοῦ Συκουτρῆ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν στάση του στὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ σ' ἄλλα. Ἀσφαλῶς εἶχε ξεπεράσει ὁ Συκουτρῆς τὸν τυπολατρικὸν ἀρχαϊσμὸν τῶν Κοντικῶν. Δὲν ἔγινεν ὅμως δημοτικιστῆς. Πῆρε μιὰ στάση ἀμφίρροπὴ καὶ νόθα, γιατί στὸ βάθος εἶταν ἀντιδραστικὸς, ἀπόλυτα ἀντιδραστικὸς. Ὁ «ἀριστοκρατισμὸς» του, οἱ θεωρίαι του γιὰ τὴν πνευματικὴν ἀριστοκρατία, ποὺ αὐτὴ καὶ μόνον εἶναι καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι φορέας τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ βαθύτατη, ὑπεροπτικὴ καὶ κυνικὴ περιφρόνησή του πρὸς τὸ λαόν, ποὺ ἀπὸ τοὺς κόλπους του προερχόταν, βάζουνε στὸ ἔργο του τὴ σφραγίδα ἑνὸς τυχοδιωχτικοῦ ἀρριβισμοῦ, ποὺ ἔθετε τὸ «πνεῦμα», μὲ ὅσοδήποτε ὑψηλὰς, θερμὰς κι ἐξαλλὰς ἐκφράσεις κι ἂν τὸ ὑμνοῦσε,

στήν υπηρεσία άλλων πολύ πεζότερων σκοπῶν. Ἡ περιφρόνησή του πρὸς τὶς ζωντανές δυναμικότητες τῆς λαϊκῆς μορφοπλασίας, ἡ βασικὴ παραγνώριση πὼς ὁ λαὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς φορέας καὶ ἀποδέχτης καὶ δημιουργὸς τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ τὸν ἀποσπάει ἀπὸ τὴ μόνη πηγὴ γιὰ τὴν ἀληθινὴ «ἀναβίωση» καὶ τῶν ἀξιῶν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τῆ δημιουργικὴν ἀνασύνθεσή τους μὲ τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς παράδοσης, ποὺ μόνον ἔτσι μπορούν νὰ γίνουν σημερινές «ἀξίες πολιτισμοῦ» τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κι ὄχι μιᾶς ἀριστοκρατικῆς ὀλιγαρχίας. Γι' αὐτὸ ἡ «ἐρμηνευτικὴ» του ἐργασία, ἡ χρησιμοποίηση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἡ χρησιμοποίηση τῶν ξένων λογοτεχνικῶν ἔργων, οἱ φιλοσοφικοὶ του ἀκροβατισμοί, εἶταν οὐσιαστικᾶ ἓνα σκoiνοβατικὸ παιχνίδι, γιὰ νὰ βρεῖ μιὰν ἰσορρόπηση ἀνάμεσα στὶς ἐσώτατες ἀντιδραστικὲς τάσεις του καὶ τὶς ὁρμὲς τῆς σύχρονης ζωῆς καὶ νὰ παραπλανήσῃ τὶς ὁρμὲς αὐτές. Φοβοῦμαι πολὺ, πὼς ὑπάρχει κάτι τὸ ἀγυρτικὸ καὶ δημαγωγικὸ καὶ παραπλανητικὸ στὶς πνευματικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Σουκουτρή.

Πολὺ περισσότερο ἀντιπροσωπευτικὲς καὶ πολὺ βαθύτερες εἶναι οἱ ἐργασίες τοῦ Κ. Γεωργούλη (Ἄριστοτέλους Πρώτη φιλοσοφία, «Τὰ μετὰ τὰ φυσικά», Εἰσαγωγή καὶ ἐρμηνεία, Θεσσαλονίκη 1935. Ἡ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, Θεσσαλονίκη 1938. Πλάτωνος «Πολιτεία», Θεσσαλονίκη 1939). Ὁ Γεωργούλης παρουσιάζεται σὰν ἓνας δυνατὸς, πολὺ μελετημένος καὶ πολὺ φιλοσοφημένος ἐργάτης τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὸν τόπο μας. Εἶναι δημοτικιστὴς καὶ τοποθετημένος ὀριστικᾶ καὶ τίμια μέσα στὸ ἀναγεννητικὸ ρέμα τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἡ βασικὴ του ὁμῶς τάση καὶ κατεύθυνση στὴ μελέτη τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία καὶ φιλολογία τῆς τελευταίας τριανταχροنيᾶς μὲ τὶς γραμμὲς, ποὺ διαγράψαμε παραπάνω (Dilthey, Tröltzsch, Jaeger, Friedländer καὶ προπάντων ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Martin Heidegger). Τὸ ἔργο του, ποὺ βρίσκεται ἄλλωστε στὴν ἀρχὴ του, ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ βαθιὰ καὶ πιστεύω, πὼς εἶναι μιὰ σοβαρότατη συμβολὴ στὴν πραγματικὴν ἀναγέννηση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὸν τόπο μας.

Δὲν πρόκειται τώρα ἐδῶ νὰ τὸ κρίνουμε ἀναλυτικᾶ. Ὡστόσο δὲν μπορούμε παρὰ νὰ διατυπώσουμε γιὰ τὴ βα-

σική του κατεύθυνση τις επιφυλάξεις, που σημειώσαμε πρωύτερα για την κατεύθυνση αυτή στον τόπο της δημιουργίας της. Νομίζω, πως παρουσιάζονται αρκετά καθαρά και στο δικό του έργο οι κίντυνοι του νεοφορμαλισμού, του ύποκειμενισμού και ακόμη και του έκστατικού βερμπαλισμού. Έχτιμώντας την άγνη διάθεση και τις μεγάλες ικανότητες του Γεωργούλη, θα επιθυμούσα να τον κάμω προσεχτικό στα σημεία έτοιμα. Ξέρω καλά, πως ο Γεωργούλης είναι απόλυτα σε θέση να κατανοήσει βαθιά και την πρόθεση, που με κάνει να διατυπώσω τις επιφυλάξεις αυτές, και το νόημά τους. "Όσο μεγαλύτερη είναι η δυναμικότητά του, τόσο μεγαλύτερος είναι ο κίντυνος να σπρώξει την αναγέννηση των ανθρωπιστικών σπουδών σ' ένα βαρύ παραστράτημα.

Και πρέπει να πω ακόμη, πως τον ίδιο κίντυνο βλέπω να διαγράφεται μέσα στις αντιλήψεις, που διατύπωσεν ο νέος καθηγητής της κλασικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών 'Ιωάννης Κακριδής στον έναρχτήριο λόγο του ('Ι. Κακριδής, Φιλολογική 'Ερμηνεία 1939).

'Η αναγεννητική πνοή του δημοτικισμού στις ανθρωπιστικές σπουδές δεν μπορεί παρά να ξεπεράσει το νεοφορμαλισμό. Νομίζω, πως άπαρχές για μια σωστή ρεαλιστική τοποθέτηση άπέναντι στο πρόβλημα για τη σχέση μας με τους αρχαίους, την «κατανόηση», την «έρμηνεία» και την «αναβίωσή» τους, βρίσκονται σε μερικές έργασίες, που γίνονται τα τελευταία χρόνια. 'Ακόμη όμως δεν έχουμε ούτε την πλατιά θεωρητική θεμελίωση, ούτε κι έργα αρκετά, για να δημιουργήσουνε σχολή.

Μια τρίτη επίδραση του δημοτικισμού στις ανθρωπιστικές σπουδές πηγάζει από την προσπάθεια, που άρχισεν ο Φώτης Φωτιάδης και συνέχισεν ο 'Αλ. Δελμούζος και άλλοι για να διδάσκονται οι αρχαίοι συγγραφείς στα σκολειά μας από ζωντανές λογοτεχνικές μετάφρασεις. 'Η προσπάθεια αυτή έφερε κιόλας άποτελέσματα, μα δεν ολοκληρώθηκεν ακόμη.

'Η σημασία της είναι πολύ μεγάλη. 'Από τα τρία στοιχεία, που άπαρτίζουμε το περιεχόμενο της αρχαιογνωσίας, δηλ. την κριτική άποκατάσταση των μνημείων, την έρμηνεία τους και τη δημιουργική αναβίωση, ή μετάφραση ανήκει στο τρίτο. Γιατι ή σωστή μετάφραση είναι μετουσίωση και αναδημιουργία.